

Марченко О. І.

ФІНАНСОВІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті визначено фінансові чинники, які впливають на інноваційну діяльність, та розглянуто структуру галузей промислового комплексу України за технологічними укладами виробництва.

Ключові слова: інноваційна діяльність, фінансові чинники, фінансовий механізм, технологічний уклад, інноваційна активність

Табл.: 1. Бібл.: 10.

Марченко Ольга Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки та підприємництва, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 8201, Україна)

Email: mio-25@mail.ru

УДК 330.341.1

Марченко О. И.

ФИНАНСОВЫЕ ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ИННОВАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

В статье определены финансовые факторы, влияющие на инновационную деятельность, и рассмотрена структура отраслей промышленного комплекса Украины по технологическим укладам производства.

Ключевые слова: инновационная деятельность, финансовые факторы, финансовый механизм, технологический уклад, инновационная активность

Табл.: 1. Библ.: 10.

Марченко Ольга Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра международной экономики и предпринимательства, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 8201, Украина)

Email: mio-25@mail.ru

UDC 330.341.1

Marchenko O. I.

FINANCIAL INFLUENCE FACTORS ON INNOVATIVE ACTIVITY

In the article the financial factors affecting innovation, and examined the structure of industries industrial complex of Ukraine on technological structure of production.

Keywords: innovative, financial factors, financial mechanism, technological way, innovative activity

Tabl.: 1. Bibl.: 10.

Marchenko Olga I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Economics and Business, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 8201, Ukraine)

Email: mio-25@mail.ru

Постановка проблеми. Досліджуючи проблеми інноваційного розвитку, обов'язковим є розгляд процесів нагромадження фінансових ресурсів як економічної основи фінансового забезпечення інновацій. Нині структурна перебудова вітчизняної економіки потребує не просто інвестицій, а розвитку інновацій, нагромадження не тільки інвестиційного, а й інноваційного потенціалу для проведення якісних змін у національній системі виробництва та інших сферах діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використання фінансових методів стимулювання розвитку виробництва на основі інновацій були закладені у працях зарубіжних та вітчизняних економістів: Дж. Кейнса, О. Амоші, Ю. Бажала [3], М. Крупки [6], С. Онишко [7], Л. Федулової [3].

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних засад фінансового забезпечення інноваційної діяльності і рекомендацій щодо удосконалення механізму дії фінансових стимулів переходу до інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. На рубежі двох тисячоліть у житті всіх держав світу визначальне місце посідають

політичні, економічні та соціальні процеси в глобальному та регіональному масштабах. Під впливом цих процесів світ отримав нові проблеми, важливе місце серед яких займають проблеми розвитку, виживання та трансформації. Україна не є виключенням. Вона, як і інші постсоціалістичні держави, що здійснили перехід до ринкової економіки, також постала перед низкою проблем й опинилася у кризовому становищі. Як відзначає Б. Панасюк, «українська економічна політика періоду формування ринкових відносин, як і вся політика країни кінця ХХ століття, через відсутність теоретичних і практичних основ характеризувалася невідзначеністю національної мети, напрямків і методів формування суспільних відносин та державного устрою на ближню і далеку перспективу» [9, с. 30].

На практиці фінансове забезпечення реалізується за допомогою основних елементів фінансового механізму, а саме: фінансових методів, інструментів, важелів, норм і нормативів, лімітів і резервів. Слід зазначити, що в сучасній науковій та навчальній літературі немає однозначного підходу щодо формулювання основних фінансових

визначень та понять. Більш того, часто основні елементи фінансового механізму змішують, включаючи або до групи фінансових методів, або до сукупності фінансових важелів, або до форм чи інструментів фінансування. Відсутність чіткого трактування базових понять потребує їх уточнення і роз'яснення.

Вважаємо за доцільне зосередити увагу на визначенні терміну «фінансовий механізм» як базової категорії, що допоможе розкрити сутність фінансового забезпечення інноваційної діяльності через окремі складові ланки і сфери фінансової системи національної економіки.

У контексті розгляду даного питання важливими є дослідження О. Ковалюка, на думку якого «фінансовий механізм» є системою фінансових форм, методів, важелів та інструментів, що використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення фінансовою політикою на мікро-, макрорівні [4]. Проте ми не поділяємо позиції автора стосовно фінансової політики. О. Ковалюк вважає, що фінансова політика є сукупністю фінансових заходів, які здійснює держава через фінансову систему. Далі автор стверджує, що безпосередньо сама фінансова політика творить нормативне, правове та інформаційне забезпечення. Ми підтримуємо С. Онишко, яка вважає, що у цьому немає логіки. На нашу думку, фінансова політика є інструментом державного регулювання економічної діяльності і насамперед повинна ґрунтуватися на нормативному, правовому та інформаційному забезпеченні, формування яких також відноситься до компетенції держави [7, с. 139].

На нашу думку, вдалим визначенням сутності фінансового механізму є твердження В. Опаріна, який розглядає його як: «сукупність методів і форм, інструментів та важелів впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства» [8, с. 17–18].

С. Львовчкін, розглядаючи конструкцію фінансового механізму, запропоновану В. Сенчаговим як поєднання фінансово-кредитного планування, фінансово-кредитних важелів, та притаманної їм організаційної структури з відповідним правовим забезпеченням, зробив важливі зауваження, з якими важко не погодитися, а саме: виокремлення в структурі фінансового механізму центральної ланки – фінансово-кредитного планування є вираженням ознак адміністративно-командної економіки; абсолютизація правового забезпечення фінансового механізму частково нівелює важливість впливу фінансових інструментів. При цьому сам автор пропонує розглядати фінансовий механізм як фінансово-кредитний механізм, що включає сукупність методів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток, систему фінансових індикаторів та фінансових інструментів, що дозволяють оцінити такий вплив. Таке трактування носить дещо фрагментарний характер, оскільки пропонувані С. Львовчкіним елементи фінансового механізму не поєднуються у цілісну систему, а отже не відповідають критеріям ефективності управління такою системою [6]. Ми погоджуємося з позицією М. Крупки, який вважає,

що: «фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку необхідний для стійкого економічного зростання, тому ґрунтується на системі інноваційно-утворювальних чинників» [6, с. 68], до яких науковець відносить: рівень знань, необхідний для вирішення суспільних проблем; інноваційні фінансові ресурси; сферу, об'єкти і суб'єкти інноваційної, активності; інноваційний клімат; інноваційне підприємництво.

Враховуючи проаналізовані вище підходи економістів, щодо визначення економічної сутності фінансового механізму, можна стверджувати, що він, з одного боку, є складною системою взаємопов'язаних фінансових методів, що впливають на соціально-економічний розвиток суспільства, а з іншого – сукупність фінансових важелів, індикаторів та інструментів, за допомогою яких можна оцінити ефективність цього впливу. На нашу думку, під фінансовими методами стимулювання науково-технічного розвитку слід розуміти форму вираження фінансових відносин, що визначає конкретні способи формування і використання централізованих та децентралізованих фінансових ресурсів для забезпечення ефективного функціонування усіх складових ланок фінансової системи.

Налагодження системи управління інноваціями на різних рівнях вимагає здійснення відповідних заходів з боку держави, які є неоднаковими в різних країнах, хоча і підлеглі одній меті – стимулювання інноваційної активності. Прийнято розподіляти заходи впливу держави у сфері науково-технічної і інноваційної діяльності на прямі і непрямі. Співвідношення їх визначається економічною ситуацією в країні і вибраною концепцією державного регулювання – з акцентом на ринок або на централізований вплив.

Прямі методи державного регулювання здійснюються через механізм прямого дотаційного фінансування і фінансування підтримки нововведень за допомогою державних цільових програм. Особливе місце в системі прямих форм впливу держави на інноваційну діяльність займають заходи, що стимулюють кооперацію промислових підприємств у сфері НДДКР та кооперацію університетів з промисловістю. Держава повинна бути головним інвестором національної науки. Проте, для України характерна постійна тенденція зменшення бюджетних витрат на цю галузь. Ефективність впливу держави на розвиток підприємницького сектора та економіки потребує раціонального поєднання бюджетних та податкових методів державного регулювання. Бюджетні методи підтримки інноваційної сфери (надання державних субсидій, дотацій; надання державних кредитів, у тому числі безвідсоткових; проведення державних закупівель тощо) призводять до збільшення видаткових частин бюджету тоді, як використання пільгового режиму оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, застосування прискореної амортизації, тощо, сприяють зменшенню дохідної частини бюджету. Серед непрямих методів державного впливу на активізацію інноваційних процесів найпоширенішими є лібералізація податкового і амортизаційного законодавства, створення відповідної

інноваційної інфраструктури. На нашу думку, через недостатність бюджетних засобів для прямого дотаційного фінансування в Україні найприйнятнішими є методи непрямого втручання. Але застосування таких методів повинно базуватися на реальних пріоритетах виробництва, де концентрація ресурсів, у порівняно короткий термін, може забезпечити успіх і ланцюгову реакцію переходу до більше високих сфер суспільного розвитку.

В Україні спостерігаються значні диспропорції в промисловому розвитку, і у першу чергу, вони відстежуються в розрізі інновацій. У вітчизняній літературі для характеристики рівня розвитку інновацій у промисловості застосовується сегментація видів промислового виробництва за технологічними укладами (ТУ) [1, с. 116].

Поняття «уклад» означає встановлення певного порядку чого-небудь. Технологічний уклад характеризується єдиним технічним рівнем складових його виробництв, пов'язаних вертикальними та горизонтальними потоками якісно однорідних ресурсів, що спираються на загальні ресурси кваліфікаційної робочої сили, загальний науково-технічний потенціал і певні технології [5, с. 31]. Відмінності в технологіях, рівнях якості продукції, видах енергоносіїв, які переважно використовуються (вугілля, нафта, газ, електрика та ін.), механізмах управління та інших розподіляються за укладами – однорідними сукупностями технологій. Технологічний уклад – це взаємопов'язана та взаємобумовлена стійка економічна система, що має конкретне якісне наповнення, що відрізняє технологічні уклади один від одного.

Розвиток кожного укладу сприяє сходженню цивілізації на новий, вищий рівень, що створює наступність в історичному процесі й значно збільшує економічні можливості суспільства. Істотно ускладнюючи економічні взаємозв'язки та посилюючи їх нелінійний характер, технологічні уклади формують відповідну виробничу структуру,

що справляє визначальний вплив на процес матеріально-виробництва і сферу послуг.

Сьогодні в Україні за таким показником, як випуск продукції, вищі технологічні уклади – 5-й та 6-й – становлять близько 4%, причому 6-й технологічний уклад, що визначає перспективи високотехнологічного розвитку країн у майбутньому, у нашій країні майже відсутній (менше 0,1%). Близько 58% виробленої продукції припадає на найнижчий, 3-й технологічний уклад (технології промисловості будівельних матеріалів, чорної металургії, оброблення металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості) та 38% – на 4-й. За показником фінансування науково-технічних розробок склалася така ситуація: майже 70% коштів сьогодні поглинає 4-й і лише 23% – 5-й технологічний уклади. Інноваційні витрати розподіляються таким чином: 60% – 4-й технологічний уклад і 30% – 3-й (сумарно – 90%), а 5-й становить лише 8,6%. Інвестиції, що визначають майбутнє у найближчі 10–15 років мають такі пропорції: 75% спрямовується у 3-й технологічний уклад і лише 20% та 4,5% – у 4-й і 5-й технологічні уклади. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння та модернізація) 83% припадає на 3-й технологічний уклад і лише 10% – на 4-й [2, с. 351–352].

Дослідження рівня економічного розвитку виробництва та динаміки технологічних зрушень у структурі промислового комплексу регіонів України виявили, що лідерами виступають лише ті регіони, де поєднані промисловість з науково-технологічною сферою (м. Київ, Харківська, Дніпропетровська, Львівська, Донецька та Одеська області), вони – найбільш інвестиційно-привабливі і конкурентоспроможні. Оцінюючи розбіжності, що існують між рівнями економічного розвитку виробництва у структурі промислово-інноваційного комплексу, згрупуємо позиції видів економічної діяльності за технологічними укладами (табл. 1) [3, с. 103].

Таблиця 1

Структура галузей промислового комплексу України за технологічними укладами виробництва у розрізі регіонів

Технологічний уклад	Характеристика	Питома вага у структурі виробництва	Основні представники
III	Низькотехнологічні галузі промисловості: виробництво і переробка	49–53%	Донецька, Луганська, Полтавська, Запорізька, Львівська
IV	Середньо- низькотехнологічні галузі: гумові та пластмасові вироби, інші неметалічні мінеральні продукти, суднобудування, базові метали, машинобудування (без виробництва електричного та електронного устаткування)	40%	Майже всі області (крім Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської)
V	Середньо-високотехнологічні галузі промисловості: виробництво електричного та електронного устаткування, машинобудування, фармацевтична	6–8%	Київська, Харківська, Львівська
VI	Високотехнологічні галузі промисловості: біотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі та інтегровані високошвидкісні транспортні системи.	1–3%	Київська, Харківська, Львівська

Для забезпечення прориву на світовий ринок України необхідно стимулювати проведення наукових досліджень, що направлені на розробку і впровадження інноваційних продуктів, що відносяться до 5-го і 6-го технологічних укладів. Домінуючими у промисловому комплексі України залишаються виробництва 3-го та 4-го технологічних укладів. Це переважно традиційні галузі добувної та обробної промисловості, започатковані на ранніх стадіях індустріалізації, що дійшли межі своїх можливостей. В Україні на тлі загального зниження інноваційної активності у промисловості протягом 2008–2011 років більше інноваційно-активними були підприємства, що належать до 4-го технологічного укладу. Інноваційна активність галузей промисловості у розрізі технологічних укладів за останні шість років майже не змінилася: більше активною стала інноваційна діяльність у галузі сектора середніх технологій; зросла інноваційна активність металургії та обробки металу у секторі низьких технологій.

Ситуація, що склалася, свідчить про недостатню ефективність використання фінансових інструментів. Останніми роками простежуються дві негативні тенденції. З одного боку, зростає частка підприємств, що освоюють нові види продукції, але переважно товари народного споживання, а не продукцію виробничого призначення. З другого – зменшується не тільки загальна кількість «інноваційних підприємств», але і за всіма напрямками діяльності падає інноваційна активність. Однією з проблем розвитку інноваційної діяльності є розрив інноваційних процесів між стадіями наукових досліджень і впровадження інновацій у виробництво, що обумовлений відсутністю ефективного механізму трансформації наукових знань в інноваційні ідеї, придатних для практичного використання. У подоланні цієї проблеми важливу роль може відіграти інноваційне підприємництво, для розвитку якого також необхідні відповідні умови. Згідно зі статистичними даними, у 2011 році інноваційною діяльністю в Україні займалося лише 13 % загальної кількості малих підприємств, аналогічний показник для розвинутих країн складає понад 60 % [10]. Це свідчить про помітне відставання інноваційних процесів вітчизняного малого підприємництва від інноваційної активності малого підприємництва в Європі – майже у десятки разів. Аналіз інноваційної діяльності малих підприємств свідчить про повільне зростання інноваційної активності, причому переважна більшість малих підприємств зосереджує свою інноваційну діяльність на маркетингу, рекламі, розробці нових продуктів невиробничого призначення або придбанні засобів виробництва. Частка інноваційної продукції малих підприємств коливається у межах 0,63–0,68 %. При цьому кількість малих підприємств, що працюють у сфері досліджень і розробок, досягає в середньому 18 %. За останні 6 років фінансування їх інноваційної діяльності за рахунок бюджету і засобів вітчизняних інвесторів взагалі не здійснювалося. Низька інноваційна активність фірм пояснюється саме недостатністю фінансування, оскільки власних засобів на науковій розробки не вистачає, умови

кредитування є невідповідними, державна підтримка відсутня. Тому, з метою підвищення інноваційної активності малих фірм, необхідно працювати над створенням умов для розвитку венчурного фінансування, оскільки венчурний капітал дозволив таким країнам як Індія і Китай здійснити інноваційний прорив. У сфері формування інфраструктури інноваційної діяльності існує ряд проблем, головна з них – всупереч поширеному положенню про пріоритетну підтримку інноваційних проектів, практична діяльність переважної більшості об'єктів інноваційної інфраструктури, направлена на обслуговування традиційних процесів. До того ж, сфера об'єктів специфічної інфраструктури інноваційної діяльності не демонструє високих темпів розвитку. Наприклад, кількість і капіталізація венчурних фондів, що діють на території України, протягом останніх шести років не випробувала помітних змін, приріст кількості технопарків і інноваційних центрів відбувається украй повільно. Спостерігається поглиблення нерівномірності наявних об'єктів інфраструктури по регіонах України. Наприклад, у Києві і Київській області діє 12 бізнес-інкубаторів, в Одеській – 9, 18 із 27 регіонів мають 1–2 бізнес-інкубатори. З 255 зареєстрованих інноваційних фондів 175 працюють у Києві, всі 7 реально діючих венчурних фондів розміщено в Києві, 8 технопарків належить Києву [10]. В Україні практично не створені умови для нормального функціонування венчурного капіталу. Чинниками, що стримують розвиток венчурного капіталу в Україні, є: невизначеність правового поля функціонування венчурного капіталу, відсутність законодавчих гарантій захисту прав інвесторів, нестабільність і недосконалість податкового законодавства, відсутність умов для здійснення венчурних інвестицій, зокрема страхування інвестицій в інноваційну діяльність, недолік кваліфікованих фахівців у галузі управління інноваційними проектами і тому подібне. Така ситуація відповідним чином позначилася на стані фінансування інноваційної діяльності в Україні.

У структурі джерел фінансування інноваційної діяльності власні засоби підприємств у загальному об'ємі фінансового забезпечення в інноваційній діяльності складають близько 70 %. Таку тенденцію неможна оцінювати однозначно позитивно, оскільки вона сформувалася на фоні зростання кількості збиткових підприємств. Крім того, питома вага самофінансування у ВВП залишається недостатньою – на рівні 3–4 %. У зв'язку з цим актуальним є більш активне залучення інших джерел фінансування. Залучення інвестиційних засобів як вітчизняних, так і іноземних інвесторів носить нестабільний характер. Негативним є низький рівень, а то і повна відсутність, фінансування за рахунок позабюджетних фондів. Якнайменший вплив на обсяги впроваджених інновацій здійснює такий чинник, як витрати бюджету на наукову та інноваційну діяльність. Це ще раз підтверджує висновок про те, що фінансування за рахунок бюджету має бути спрямований на розвиток фундаментальних досліджень. Це свідчить про необхідність використання непрямих методів стимулювання впровадження

саме технологічних інновацій. Фінансування високотехнологічних напрямів є вкрай низьким, інвестиції не прямують в інноваційну сферу.

Висновки. Проведена оцінка впливу фінансових чинників на інноваційну діяльність дозволила виявити основні причини їх недостатнього впливу на здійснення переходу до інноваційної моделі розвитку. Механізм фінансового стимулювання інноваційного розвитку в Україні потребує подальшої узгодженості нормативно-правової бази у частині податкового законодавства та законів і підзаконних актів щодо використання податково-бюджетних методів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данілов О. Д. Структура інвестицій, інновацій та випуску промислової продукції в Україні / О. Д. Данілов, А. М. Вдовиченко. – 2008. – № 5. – С. 116.
2. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогнозів, Фенікс, 2003. – 1008 с.
3. Інноваційно-технологічний розвиток України : стан, проблеми, стратегічні перспективи : аналітичні матеріали до Парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» / Л. І. Федулова, Ю. М. Бажал, І. А. Шовкун [та ін.]; за ред. Л. І. Федулової та Г. О. Андрощука. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. – 196 с.
4. Ковалюк О. Фінансовий механізм як економічна категорія / О. Ковалюк // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – № 4. – С. 26–81.
5. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посібник / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
6. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка. – Львів : Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім. І. Франка, 2001. – 608 с.
7. Онишко С. В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку : монографія / С. В. Онишко. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с.
8. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія) : навч. посібник / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 1999. – С. 17–18.
9. Панасюк Б. Економічна політика в Україні ХХ століття / Б. Панасюк. – К. : Новий друк, 2002. – 744 с.
10. Статистичні дані Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.